

Vint-i-cinc anys després de la «Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica»

DAVID PALOMA I SANLLEHÍ

El naixement de TV3 i Catalunya Ràdio, l'any 1983, va accelerar la posada en escena d'un model de llengua oral. Fins aleshores la preocupació pel català s'havia centrat sobretot en la llengua escrita, però a partir d'aleshores la llengua oral tindria un protagonisme creixent. En els mitjans audiovisuals, la llengua havia de ser impecable: s'havia d'entendre el missatge, cosa que va comportar preocupar-se també per la pronunciació.

Dos títols van marcar l'arrencada: *Elocució i ortologia catalanes*, de Francesc Vallverdú, i *Principals faltes davant del micròfon*, de Catalunya Ràdio (Ricard Fité n'era l'autor). Era el 1986. En aquella època la llengua catalana es debatia entre el *heavy* i el *light*, dos models de llengua oposats. Aquest advocava per la claredat i es basava en el barceloní; aquell discutia tot el que amagava la claredat del *light*, inclouent-hi els inconvenients de centrar-se en el barceloní.

A finals de 1987 l'Institut d'Estudis Catalans va nomenar una comissió per a l'estàndard oral en el si de la Secció Filològica. La componien Antoni M. Badia i Margarit, Joan Bastardas, Antoni Ferrando, Joan Miralles i Vicent Pitarch. Aquesta comissió es va encarregar d'elaborar un text sobre fonètica estàndard. Badia i Margarit va deixar escrit que la comissió va anar elaborant una sèrie prèvia «d'esborranys successius». Finalment, el llibret es va publicar el novembre de 1990 amb el títol *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica* (en 1992 sortiria el document de morfologia). Van ser 84 prescripcions entorn dels usos lingüístics més convenients en un àmbit restringit i en un àmbit general, en un registre informal i també en un de formal. No crec que ningú pogués preveure l'èxit d'aquella «proposta». Fins i tot hi va haver qui, acceptant-la,

va pronosticar que no tindria cap mena de «repercussió popular».

Tanmateix, el fet és que, vint-i-cinc anys després, les indicacions fonètiques entorn dels dialectes territorials de la llengua catalana s'han convertit en un dels documents normatius més coneguts i més seguits en el context de la llengua estàndard oral. S'hi refereixen tots els mitjans orals, sense excepció. S'ensenyen a les facultats de Comunicació. I, tot i que se n'han fet més edicions i reimpressions, algunes de revisades i de corregides, les modificacions han estat poques i menors: simples aspectes de puntuació i d'estil, no pas de contingut. En el web de l'Institut d'Estudis Catalans hi trobareu penjada l'última versió (març del 2009).

La pràctica de la llengua oral ha anat conformant un estàndard concret: amb preeminència del dialecte central, però amb una representació més o menys digna dels altres accents (a vegades testimonial, com el rossellonès; altres vegades invisible, com l'alguerès); polimòrfic i possibilista, però també deutor de les indicacions del portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, l'Ésadir.

Els criteris

A continuació escric unes poques observacions sobre algunes qüestions generals que han conformat la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*.

En el «Pòrtic» hi llegim que «l'Institut inicia avui la publicació d'una normativa establerta per la Secció Filològica». Aquesta normativa ha d'ajudar «a la realització de la llengua estàndard oral» i, com a tal, és una «proposta de català estàndard». El terme *proposta*, justificat en 1990, en el moment de

publicar-se el document, a parer meu ha quedat superat i em sembla que ja no s'hauria d'utilitzar.

En primer lloc, perquè «el sentit de les propostes presentades», tal com s'esmenta en els «Principis generals», s'ha acabat entenent com el que era: un conjunt de prescripcions que orienten la selecció d'usos lingüístics i que la condueixen a la conformació d'un model lingüístic, seguint el concepte de *norma* de Jespersen 1925 i del Cercle Lingüístic de Praga 1929. Les prescripcions de la PEO, si bé nascudes com a propostes, són ara norma, implantada amb més o menys èxit («l'estàndard que s'implanti ha d'ésser en definitiva, en gran part, creació de la dinàmica que la mateixa pràctica generarà»).

En segon lloc, cal no oblidar que aquestes prescripcions no eren ni són unes propostes qualssevol: n'és autor el mateix Institut d'Estudis Catalans. Els usuaris de la llengua veuen l'autoritat, amb tota la raó, en l'acadèmia: la *Proposta* és la norma oficial, no una norma particular, encara que siguin «els professionals dels mitjans de comunicació [els qui] tenen un paper decisiu [en l'elaboració de l'estàndard]».

En els «Principis generals» de la *Proposta*, llegim que l'estandardització «ha d'orientar-se d'acord amb els postulats d'una normativa composicional, basada en diverses solucions polimòrfiques». Més endavant, en «Observacions», es diu que aquestes solucions descansen en cinc «dialectes territorials»: septentrional, baleàric, central, nord-occidental i valencià. Hi faig tres observacions. D'entrada, em sembla que convindria sistematitzar la terminologia pel que fa al rossellonès. A banda de parlar *rossellonès* i *de rossellonès*, es parla també de *parlars septentrionals* i *de parlars nord-orientals*. Si el rossellonès és un dels accents estàndard,

les referències haurien de ser inequívocues. D'altra banda, s'ha dit que per primera vegada s'ha tingut en compte el català nord-occidental, fins aleshores presentat i potser percebut com un reducte folklòric. Atès que Julià-Muné, Creus & Romero inclouen quatre varietats referencials dins el nord-occidental (tortosí, lleidatà, ribagorçà i pallarès), potser seria el moment de delimitar el(s) principal(s) accent(s) referencial(s) dins el bloc del català nord-occidental.

Finalment, constato que al llarg de la *Proposta* hi ha alguna referència a l'alguerès, per bé que l'alguerès no és cap dels cinc dialectes territorials considerats. Penso que l'alguerès hauria d'entrar també en el grup dels dialectes territorials amb representació estàndard, cosa que per força faria variar el significat de *àmbit general* (en el sentit que aquest concepte s'hauria de referir a l'existència d'un tret, com a mínim, en dos dels sis dialectes territorials) i, en canvi, podria deixar inalterable el significat de *àmbit restringit* (l'existència d'un tret, proveït de prestigi, en un únic dialecte territorial). Ara com ara, en el document de morfologia s'esmenten uns quants trets que pertanyen a dos dialectes, un dels quals és l'alguerès, però la consideració és de *àmbit restringit*.

Gairebé un quart de segle després de publicar-se la *Proposta*, l'evolució dels mitjans audiovisuals i de les noves tecnologies a les quals calia «adaptar la dinàmica de la llengua» ha desembocat en un nou panorama en què destaquen l'augment dels subaccents i també la difuminació dels àmbits restringits. També hi faig alguns comentaris:

a) Han augmentat els subaccents. Efectivament, hi ha altres (sub)accents més enllà dels cinc grans accents. En la *Guia fonètica per a les televisions locals* se'n presenten dotze: comarques centrals, tarragoní, olotí, mallorquí, menorquí, eivissenc, llei-

datà, tortosí, valencià septentrional, valencià central, valencià meridional i alguerès. Els professionals d'aquests dotze accents (Julià-Muné, Creus & Romero hi afegeixen el ribagorçà i el pallarès; Alomar i Melià donen també indicacions per al parlar de Sóller, Fornalutx, Lloseta, Formentera, etc.) o bé s'ajusten a un dels grans accents que els correspon o bé, per la singularitat del subparlar, no se senten reflectits en la *Proposta*. Entenc que l'ajustament a un dels grans accents sempre és possible, si bé aleshores apareixen dos inconvenients. El primer és que la *Proposta* no recull, malgrat tot, trets del subaccent. Des d'aquest punt de vista, una actualització ben feta potser hauria de considerar trets que s'han trobat a faltar. El segon inconvenient és que la *Proposta* no recull el sistema del vocalisme tònic del subaccent (és el cas del gironí, del felanitxer i del vilanoví, per exemple) o no recull el sistema del vocalisme àton del subaccent (és el cas del lleidatà). Aleshores, els professionals d'aquests parlars poden sentir-se exclosos de l'estàndard des d'un punt de vista teòric. Altres casos especials els formen els parlars que no s'ajusten al gran accent que els correspon: a Lloseta, entre altres poblacions mallorquines, no hi ha vocal neutra tònica; a Sóller es fa reducció vocàlica de la <o> a [u], a diferència del que passa a Mallorca en general. També en aquest cas, una actualització ben feta hauria de determinar amb més claredat el nombre d'accents estàndard: es podria fer entrant en els sistemes d'alguns subaccents dels grans dialectes. Un camí oposat al de la *Guia fonètica per a les televisions locals* seria el que reflecteix alguna altra obra, com *El morfema ideològic*, de Josep Àngel Mas: presentar només tres accents estàndard (català, valencià i baleàric).

b) Els mitjans audiovisuals del segle XXI contribueixen a difuminar el concepte d'àmbit restringit: podent ser elaborats en un àmbit restringit, els textos es poden difondre per a tota la comunitat. No hi ha fronteres,

en aquest sentit, sinó una xarxa que facilita una difusió ràpida i general. Recordem que la *Guia fonètica per a les televisions locals* va presentar un *àmbit restringit d'emissió* (ARE) al costat del qual hi havia la realització corresponent en un *àmbit general d'emissió* (AGE). Alguns trets d'ARE canviaven en un AGE i, en canvi, altres trets es mantenien. L'exemple del canvi a AGE el representa en part l'alguerès, i el manteniment, el lleidatà. La transformació de l'audiovisual fa que, al capdavant, cada vegada tingui menys sentit el concepte *restringit* i potser en tingui més el concepte general i, en definitiva, *estàndard*: interessa, sobretot, saber si el tret *x* és estàndard o no és estàndard.

Vint-i-cinc punts per revisar

Tot seguit destaco vint-i-cinc punts de la *Proposta*, ni els més difosos ni els més curiosos: són tan sols trets que, a parer meu, la norma hauria d'incorporar o actualitzar un dia o altre.

1) Les vocals tòniques en manlleus com *tupè*, *canapè*, *ximpanzé*... són sempre tancades en català occidental, malgrat l'accent gràfic. Però en català oriental hi ha casos amb *e* tancada i casos amb *e* oberta. Gabriel Bibiloni s'hi ha referit també des d'una òptica mallorquina.

2) La pronunciació no local hauria de ser correcta en el cas dels topònims catalans. O hauríem de dir *Canigó* amb *u* final, si no som rossellonesos, i *Benifallet* amb la *e* tancada, si no som occidentals? Caldria abordar el timbre obert o tancat de la *o* i de la *e* tòniques en els topònims catalans.

3) La pronunciació d'una vocal neutra final en cultismes com *frase* o *examen*, en català oriental, potser s'hauria d'estendre a estrangerismes com *bàsquet*, acrònims com *Renfe*, escurçaments com *cine*, topònims com *Xile* i prefixos bisíl·labs com *vicepresident*.

4) S'hauria de resoldre la realització d'aplecs vocàlics sobre els quals hi ha dubtes: *geologia, israelià, plourà...*

5) Caldria fer alguna indicació a propòsit del sufix *-aire*. És estàndard la distinció entre el masculí i el femení del català occidental?

6) Els autors valencians, incloent-hi l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, consideren acceptable l'harmonia vocàlica: *piloto* per *pilota*, per exemple. Els autors mallorquins hi afegeixen més casos, que en canvi releguen al registre col·loquial: *homo* per *home*, per exemple. L'harmonia vocàlica és un tret prou tradicional i que històricament ha donat duets admissibles: *fenoll* i *fonoll*, *rotl(l)o* i *rotl(l)e...*

7) La pronunciació *cièn-cia, condi-ció, con-tí-nua...* és general i es podria no restringir, com apunta la norma, a un registre informal. És ben cert que la pronunciació amb diftong, unisil·làbica, s'associa en part a la parla ràpida, però també ho és que la gramàtica provisional de l'Institut accepta les pronúncies amb diftong.

8) La *Proposta* diu que ha de sonar la *p* de *psicòleg* i que, per tant, no és estàndard dir *sicòleg*. En canvi, la realització sense la *p* és la forma que recomana el portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals. També l'Acadèmia Valenciana de la Llengua presenta com a pròpies de l'estàndard formal les formes *salm* i *siquiatre*, sense la *p* inicial.

9) Encara dins els aplecs consonàntics en posició d'obertura sil·làbica, cal dir que hi ha altres grups conflictius (que veiem a *bdel-loide, gnatòstom, pneumocele, pteròpode...*), sobre els quals Xavier Rull ha previst fins a cinc pronúncies possibles. La *Proposta* hauria de subratllar la correcta.

10) En els aplecs consonàntics *gn (cognom)* i *cn (tècnica)*, l'assimilació de la consonant oclusiva és estàndard. Paga la pena subratllar-ho. Josep Ruaiix és qui en va transcriure la realització convenient: *cong-nom, têng-nica*. En canvi, en el català de Mallorca no és recomanable *sin-ne* per *sing-ne*, ni *con-nom* per *cong-nom*.

11) Autors baleàrics i nord-occidentals defensen poder dir *protagonitzar, realitzar...*, com fa el valencià, els verbs que s'escriuen amb *-itzar*.

12) Hi ha pronunciacions força habituals que potser caldria detallar si són estàndard: *egèrcit, edgèrcit, eixèrcit i edzèrcit* (aquesta última sobretot en els parlars illencs). També en el parlar de Mallorca es diu, col·loquialment, *ts* en lloc de *ks*: *lètsic* en lloc de *lèxic*, *tatsi* en comptes de *taxi*, *màtsim* en lloc de *màxim*, *Mètsic* en comptes de *Mèxic...*

13) S'hi podria afegir el cas de les paraules amb *ts-* inicial: *tsar, tsunami...* Manuals i diccionaris assenyalen que la *t* sona, però l'Ésadir i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua desaconsellen aquesta pronunciació. En el primer cas la consideren secundària i en el segon cas, pròpia de «registres molt formals».

14) Una bona actualització de la *Proposta* hauria d'ajudar a resoldre un error freqüent de la llengua dels mitjans de comunicació: la pronunciació en castellà de les *c* de les sigles (*ABC, BBC, Acesa*). També podria aclarir com ha de sonar la *s* intervocàlica de sigles com *ESO, ISO, NASA...* En aquest punt divergeixen les opinions d'alguns experts.

15) En el document de morfologia, s'assenyala que el demostratiu *aquest* es pronuncia «*aquest, aquet*». Amb vista a la coherència entre els dos fascicles de la *Proposta*, caldria indicar en quins casos es pronuncia amb essa

i en quins casos no, o indicar si hi ha diferències segons els parlars.

16) La *Proposta* assenyala que és d'àmbit general la pronunciació africada de la sibilant palatal sorda en posició inicial de mot o postconsonàntica, «característica dels parlars occidentals» (*xic, xalet, planxar...*). Tanmateix, en occidental hi ha paraules escrites amb *x* inicial que es pronuncien amb palatal fricativa (no africada) sorda: *xabec, xàrcia, xixina...* i també topònims i gentilicis (*Xixona* i *xixonenc*, per exemple). Es tracta d'un nombre de mots reduït, molts dels quals no són d'origen llatí. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua recull, a més a més, algunes paraules amb *x* inicial que tenen una doble possibilitat de pronunciació, amb un so africad o amb un so fricatiu: *xarop, xeringa, xalocada...* Potser la revisió de la *Proposta* podria matisar la generalització d'aquest tret.

17) Es podrien concretar les diferents pronunciacions dels mots *jo* i *ja* en relació amb els blocs dialectals, ja que les informacions que en donen el *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* permeten desprendre que, mentre que a Eivissa i a la part meridional del català peninsular es pronuncia *io* i *ia*, a la resta del territori es pronuncia *jo* i *ja*.

18) En el català de Mallorca és general la pronunciació africada en verbs de la primera conjugació com ara *passejar, festejar, marejar...*, paraules com *assajar, boja, llegir, rajar, rajada, truja...* i plurals com *assajos, bojós, fajos, rajos, rojos*, etc. També aquests casos mereixerien ser atesos en una nova *Proposta*.

19) Es podria subratllar la diferència entre la *x* final de paraules com *esfinx, larinx* i *linx*, dita amb *ks* final (*esfinks, larinks, links*), i la *x* final de paraules com *ponx* i *romanx*, dita amb *tx* final (*pontx, romantx*).

20) En la pràctica dels mitjans he detectat una certa confusió en el grup culte *trans* i el posterior *tras*, sense *n*. L'Ésadir transcriu, per exemple, *transcendental* en comptes de *transcendental*. Potser en aquest punt es podria assenyalar que hi ha dos prefixos, *trans* i *tras*, que afecten paraules diferents.

21) L'Acadèmia Valenciana de la Llengua prescriu la pronunciació *semana* i *sometre*, però accepta *conna* i *cona*: assenyala que la pronunciació geminada *semmana* i *sommetre* «només és pròpia de registres molt formals» i, en el cas del grup *tn*, considera preferible la pronunciació geminada *nn* «en paraules de caràcter patrimonial» (*dn* en paraules cultes: *èdnia*). Joan Julià *et al.* accepten també *semana* (i *Ana*) en registre informal. «Si tenim en compte la tendència articulatòria que una bona part dels parlants nord-occidentals tenen per simplificar aquests grups de nasals —les pronúncies allargades sonen poc naturals— creiem que es podria considerar un fenomen admissible en el registre informal i àmbit restringit.» Josep-Anton Castellanos es refereix a la simplificació de nasals com un fenomen generalitzat en català, «fins i tot en un registre formal». En qualsevol cas, caldria distingir tres grups: i) *setmana*, *cotna*; ii) *Anna*; iii) *commoure* i *innecessari*. Només el tercer grup té una simplificació no estàndard. La simplificació del grup *nn* de *Anna* s'estén a paraules com *conectar*, *inocent*, *bieni*, *trieni*... També Josep Ruaix apunta que s'haurien d'admetre les formes *conectar* i *anexar*. I afegeix que «en la praxi hi ha una vacil·lació entre *tennis* i *tenis*, *escànnier* i *escàner*... que caldria decididament resoldre a favor de les formes amb *ena* simple».

22) Autors occidentals incorporen *llangosta* i *mangrana* a l'estàndard oral. Caldria valorar la conveniència d'aquestes formes.

23) En l'apartat de nasals, hi ha altres formes no recomanables que podrien esmentar-se: *dingú* per *nin-gú*, *domés* per *només*, *ermig* per *enmig*, *nyervis* per *nervis*, *genyiva* per *geniva*, *gover* per *govern*, *hiver* per *hivern*.

24) La pronunciació amb una sola *ela* de mots com *col·legi*, *novel·la*, *il·lustre* mereix la valoració de «no recomanable», la qual cosa potser s'hauria de revisar. Primerament, perquè la pràctica dels mitjans continentals fa que sovintegi la pronunciació no recomanable, avalada per les indicacions corresponents: a l'ésA-dir, per exemple, s'hi pot llegir que «pronunciarem la *ela* geminada com si fos una *ela* simple, tal com es fa espontàniament». Josefina Carrera-Sabaté i Imma Creus han escrit que el no-allargament de la *ela* és una simplificació articulatòria «absolutament natural» i que cal plantejar-se si té sentit condemnar aquesta pronunciació.

25) I, finalment, pel que fa a les *erres*, potser es podria aclarir que la *r* etimològica final de mot afecta infinitius, substantius i adjectius en paraules agudes. En paraules patrimonials acabades en *-ar* (*campanar*), *-er* (*matiner*), *-ir* (*monestir*), *-or* (*blavor*) i *-ur* (*segur*), sona sempre la *erra* final en valencià i no sona en la resta de parlars. Ara bé, en cultismes acabats en *-ar* (*angular*), *-er* (*acer*), *-ir* (*menhir*), *-or* (*sonor*) i *-ur* (*cangur*) sol sonar la *erra* final en tots els parlars. La pèrdua de *r* final no és un fenomen panromànic però sí que és un fenomen molt estès i que té nombroses excepcions, com ha fet veure Fernando Sánchez Miret: la major part dels monosíl·labs, alguns polisíl·labs aguts, la major part dels mots plans i esdrúixols i molts arabismes. En general es considera que la presència de la consonant final no és fruit d'una evolució patrimonial i que pot haver-hi intervingut també l'analogia

i la influència d'altres llengües. En aquest sentit, hi ha una intensa varietat en els dialectes per bé que el valencià sol mantenir la *erra* i el mallorquí sol emmudir-la. La nova *Proposta* hauria de valorar si aquesta variació, també intradialectal, és estàndard: tinguem en compte que hi ha diferències entre mallorquí, menorquí i eivissenc en relació amb els mateixos mots, i que fins i tot hi ha casos d'emudiment de la *erra* final en valencià.

En un altre article, podria apuntar altres casos de revisió relacionats amb l'accentuació, la fonètica sintàctica i, fins i tot, els sons importats. ♦

Per a un català, el signe d'unió entre els compatriotes és un signe d'amor: al fet català i a la idea que l'impulsa. Els qui estimen o accepten Catalunya es retroben. Per sota i per damunt les banderes. [...] I quan més obertes són les hostilitats, els catalans s'haurien de donar les mans i oblidar llurs discòrdies.

La Publicitat, 11-1-1935